

Sociaal-culturele achtergrond en baankwaliteit

Individuele kenmerken waarvoor een arbeidsmarktintreder niet zelf verantwoordelijk is, zoals de sociaal-culturele achtergrond, blijkt in sterke mate bepalend te zijn voor de kwaliteit van de eerste baan. Deze invloed speelt voornamelijk indirect, bijvoorbeeld via het effect van de sociaal-culturele achtergrond op het opleidingsniveau. Deze indirecte effecten kunnen de gelijke kansen bij arbeidsmarktintrede beperken.

BART DEFLOOR

Postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Gent

Kwalitatief hoogwaardig werk is een belangrijk aspect in iemands leven. Naast inkomen bepalen ook andere kenmerken – zoals autonomie – de kwaliteit van een baan (Green, 2006). Er is niet alleen maatschappelijke en beleidsmatige aandacht voor de kwaliteit van banen, maar ook voor gelijke kansen om een goede baan te vinden. Dat betekent dat de kwaliteit van iemands baan niet zou mogen afhangen van bijvoorbeeld de sociaal-culturele achtergrond. Het moment van arbeidsmarktintrede verdient bijzondere aandacht, aangezien een goede eerste baan bepalend kan zijn voor toekomstige baanmogelijkheden (Clark, 2005; Baert, 2014) en ook de kans vermindert dat jongeren in de criminaliteit belanden (Allen en Steffensmeier, 1989).

Een belangrijk aspect in de literatuur over gelijkheid van kansen is het element verantwoordelijkheid (Roemer, 1998; Bourguignon *et al.*, 2007). Er wordt in deze literatuur een onderscheid gemaakt tussen omstandigheden en inspanningen. Het individu is niet verantwoordelijk voor zijn omstandigheden – factoren waar hij geen vat op heeft zoals zijn sociaal-culturele achtergrond of de regionale werkloosheidsgraad bij arbeidsmarktintrede. Hij wordt daarentegen wel verantwoordelijk gehouden voor kenmerken waarin hij deels zelf ooit een keuze gehad heeft, zoals zijn opleidingsniveau of de mate waarin hij inspanningen levert voor het vinden van een baan. Gelijke kansen bij arbeidsmarktintrede zou dan betekenen dat baankwaliteit niet afhangt van omstandigheden. Omgekeerd mogen werknemers de vruchten plukken van de inspanningen die ze leveren.

Een bemoeilijkende factor voor het beleid gericht op

gelijkheid van kansen is dat de inspanningen die een individu levert niet los staan van zijn omstandigheden. Zo blijken mensen van wie de ouders hoogopgeleid zijn, gemiddeld ook zelf langer te studeren voordat ze de arbeidsmarkt betreden, wat hun een betere baan oplevert. Het opleidingsniveau is dan ten dele een eigen keuze en ten dele toe te schrijven aan het feit dat opgroeien in een gezin met hoogopgeleide ouders de stap naar hoger onderwijs vergemakkelijkt. Er dient dus een onderscheid gemaakt te worden tussen een direct en een indirect effect van omstandigheden op baankwaliteit. De directe invloed van omstandigheden op baankwaliteit is het effect los van inspanningen. De indirecte invloed via inspanningen is complexer en verdient een diepgaande analyse, aangezien er veel manieren zijn waarop omstandigheden inspanningen beïnvloeden.

SETTING EN METHODE

Geanalyseerd wordt gelijkheid van kansen bij arbeidsmarktintrede in Vlaanderen, dus nadat een schoolverlater een baan heeft gevonden (Defloor *et al.*, 2015). Meer specifiek wordt bestudeerd in welke mate de kwaliteit van de eerste baan van een representatieve steekproef van 2312 Vlaamse arbeidsmarktintreders afhangt van hun omstandigheden, rekening houdend met de mogelijkheid dat omstandigheden indirect ook inspanningen beïnvloeden. De data zijn gebaseerd op enquêtes uitgevoerd bij schoolverlaters geboren in 1978 die een eerste baan gevonden hebben (SONAR, 2004). Baankwaliteit wordt multidimensionaal gemeten volgens de lijst van baankenmerken voorgesteld door Green (2006). Naast het inkomen zijn er nog vier baankenmerken die een rol spelen bij de bepaling van de kwaliteit van een baan: de autonomie in de baan, de mate waarin de baan fysieke arbeid vereist, de mate waarin de werknemer zijn vaardigheden kan benutten en de uitdaging die de baan met zich meebrengt. De gebruikte methode neemt elk van deze kenmerken in beschouwing en leidt tot een maatstaf voor baankwaliteit als percentage uitgedrukt ten opzichte van de beste baan uit de steekproef (Defloor *et al.*, 2015), met gemiddelde 39,5 en standaardafwijking 7,6.

Er is informatie beschikbaar over vier omstandigheden: geslacht, het opleidingsniveau van de moeder (laag-, middelbaar- of hoogopgeleid), de werkloosheidsgraad bij arbeidsmarktintrede en de mate waarin de respondenten op

school informatie over arbeidsmarktintrede hebben gekregen. Het betreft hier onder meer of de respondenten hebben geleerd sollicitatiebrieven te schrijven en of ze met de klas baanbeurzen hebben bezocht. Dit wordt beschouwd als omstandigheid, omdat het niet de arbeidsmarktintreder zelf is die deze beslissing heeft genomen. Op het vlak van sociaal-culturele achtergrond is dus enkel het opleidingsniveau van de moeder beschikbaar. Aangezien vaak een hoge correlatie wordt waargenomen tussen de opleidingsniveaus van beide ouders, en ook tussen het opleidingsniveau van de ouders en het gezinsinkomen, fungeert het opleidingsniveau van de moeder als proxy voor de sociaal-culturele achtergrond.

Verder zijn er zeven inspanningen die baankwaliteit mogelijk beïnvloeden (Green, 2006) en omvat informatie over scholing, zoekgedrag en arbeidsmotivatie – kenmerken waar een arbeidsmarktintreder ten dele zelf vat op heeft. De eerste twee inspanningen hebben te maken met scholing: het aantal jaar scholing en of de arbeidsmarktintreder al dan niet stage heeft gelopen tijdens de schoolcarrière. De derde inspanning meet de indruk die de arbeidsmarktintreder geeft op de enquêteur tijdens het interview. Dit is een factorscore, gebaseerd op een aantal vragen die de enquêteurs achteraf moesten beantwoorden over de respondenten, hoe energiek, actief, kalm, vriendelijk, vrolijk, open, optimistisch en gemotiveerd ze waren tijdens het interview. De volgende twee inspanningen hebben te maken met het zoekproces: het aantal gebruikte zoekkanalen en de duur van het zoekproces. Verder zijn er nog twee inspanningen gerelateerd aan baanmotivatie: de mate waarin de arbeidsmarktintreder gemotiveerd is door materiële aspecten van de baan enerzijds, en de mate waarin hij is gemotiveerd door inhoudelijke aspecten van de baan anderzijds. Aangezien arbeidsmarktintreders zelf (ten dele) vat hebben op de indruk die ze maken en op hun baanmotivatie, worden deze kenmerken beschouwd als inspanningen.

Deze inspanningen kunnen indirect afhangen van de omstandigheden, in dat geval dient een deel van het effect van inspanningen afgezonderd te worden. Om dit onderscheid te maken tussen de directe en de indirecte effecten van omstandigheden, worden de schattingen op twee manieren uitgevoerd, telkens met baankwaliteit als te verklaren variabele. Bij de eerste manier worden omstandigheden

en inspanningen als zodanig opgenomen als verklarende variabelen. Bij de tweede manier worden de inspanningen geschat met de omstandigheden als verklarende variabelen. Vervolgens worden alle invloeden van omstandigheden uit de inspanningen gefilterd en worden de aldus verkregen gezuiverde inspanningen gebruikt als verklarende variabele voor baankwaliteit.

RESULTATEN

Deze aanpak laat toe de effecten van omstandigheden op baankwaliteit op te splitsen in directe en indirecte effecten (tabel 1). De eerste kolom in de tabel geeft het directe effect weer van de omstandigheden op baankwaliteit. De effecten zijn uitgedrukt in procentpunt, dat wil zeggen dat bijvoorbeeld het getal $-0,7$ in de eerste regel van de tabel betekent dat een vrouw door het directe effect een 0,7 procentpunt lagere baankwaliteit behaalt dan een man. Vrouwen, arbeidsmarktintreders met een laagopgeleide moeder, zij die informatie kregen over de arbeidsmarkt en zij die de arbeidsmarkt betreden bij hoge werkloosheidsgraad vinden een baan met significant lagere baankwaliteit.

De volgende zeven kolommen geven het indirecte effect weer van de omstandigheden op baankwaliteit, dus via de inspanningen. Een positief teken wijst erop dat een bepaalde omstandigheid baankwaliteit positief beïnvloedt. Zo zal een vrouw, doordat ze langer studeert, een 1,3 procentpunt betere baan vinden dan een man, die minder lang studeert. De voorlaatste kolom geeft de som weer van alle indirecte effecten, elk getal in die kolom bevat het totale indirecte effect op baankwaliteit van een omstandigheid door veranderde inspanningen. De laatste kolom bevat de som van het directe effect en de indirecte effecten. De belangrijkste indirecte effecten zijn afkomstig van het opleidingsniveau van de moeder en het geslacht van de respondent. Voor elk van deze omstandigheden is het indirecte effect in absolute waarde groter dan het directe effect.

In sommige gevallen hebben het directe en het indirecte effect een omgekeerd teken. Vrouwen ondervinden direct een 0,7 procentpunt lagere baankwaliteit, maar slagen erin met indirecte effecten via hun inspanningen een 1,4 procentpunt hogere baankwaliteit te verkrijgen dan mannen. Het totaaleffect is dat vrouwen een 0,7 procentpunt hogere

Directe en indirecte effecten van omstandigheden op baankwaliteit

TABEL 1

Effecten op baan kwaliteit	Direct effect	Scholing in jaren	Stage (dummy)	Indruk	Aantal zoekkanalen	Zoekduur in maand	Arbeidsmotivatie inhoud	Arbeidsmotivatie materieel	Indirect effect	Totaal (direct en indirect)
Vrouw (dummy,d)	-0,73***	1,34	-0,16	0,06	-0,09	0,05	0,13	0,10	1,43***	0,70***
Moeder laagopgeleid (d)	-0,55*	-1,28	0,11	-0,07		0,08		-0,13	-1,29***	-1,85***
Moeder hoogopgeleid (d)	0,65*	2,39	-0,19		-0,09	-0,08	0,09	0,14	2,27***	2,92***
Info over arbeidsmarkt op school	-0,29**	0,39	-0,08	0,01					0,33**	
Regionale werkloosheidsgraad	-0,15**				0,02	-0,05		-0,02	-0,04***	-0,19***

*/**/** Significant op respectievelijk tien-, vijf- en eenprocentniveau

Bron: Defloor et al., 2015

Variantiedecompositie in procenten **TABEL 2**

	Direct effect	Totaal effect
Vrouw (dummy)	-0,9	0,9
Moeder laag opgeleid (dummy)	2,5	8,2
Moeder hoog opgeleid (dummy)	3,1	13,8
Info over arbeidsmarkt op school	0,2	0,0
Regionale werkloosheidsgraad	2,4	3,2
Verklaarde variantie door omstandigheden	7,2	26,1
Verklaarde variantie door inspanningen	92,8	73,9

Bron: Defloor et al., 2015

baankwaliteit ondervinden. Het grootste indirecte effect speelt via het opleidingsniveau: vrouwen studeren langer dan mannen. De andere indirecte effecten, bijvoorbeeld via de zoekintensiteit of via de arbeidsmotivatie, zijn kleiner. Vrouwen kunnen het negatieve directe effect compenseren door hun inspanningen en in totaal een baan verwerven met hogere kwaliteit dan mannen. Enige nuance is hier op zijn plaats: de hogere baankwaliteit bij vrouwen gaat gepaard met een 3,8 procent lager inkomen (Defloor, 2013). Vrouwen verwerven een lager inkomen dan mannen, maar scoren beter voor de andere vier baankenmerken.

Ook bij het opleidingsniveau van de moeder spelen indirecte effecten een cruciale rol: wie een laagopgeleide moeder heeft, studeert zelf minder lang dan iemand met een middelbaar-opgeleide moeder, wat de baankwaliteit indirect negatief beïnvloedt. Het omgekeerde geldt voor mensen met een hoogopgeleide moeder. Hier hebben de

indirecte en directe effecten hetzelfde teken: indirecte effecten versterken hier dus het directe effect. Arbeidsmarkt-intreders met laagopgeleide moeder ondervinden direct een lagere baankwaliteit en daarbovenop ondervinden ze een negatief indirect effect: ze studeren bijvoorbeeld minder lang of zijn meer gemotiveerd voor materiële aspecten van de baan. Het omgekeerde geldt voor arbeidsmarkt-intreders met hoogopgeleide moeder, die een positief direct effect combineren met een positief indirect effect.

Een analyse die enkel rekening houdt met de directe effecten van omstandigheden, laat duidelijk een aantal zaken buiten beschouwing. Tabel 2 geeft een overzicht van de mate waarin elk van de omstandigheden en de inspanningen baankwaliteit verklaren aan de hand van een variantiedecompositie, die de bijdrage van elke omstandigheid aan de verklaarde variantie in baankwaliteit weergeeft. Indien alleen de directe effecten van omstandigheden in aanmerking genomen worden, wordt 7,2 procent van de verklaarde variantie bepaald door de opgenomen omstandigheden en de rest door inspanningen. Indien echter de totale effecten van omstandigheden via inspanningen worden opgenomen, zijn omstandigheden goed voor 26,1 procent van de verklaarde variantie. Dit toont het belang aan van de indirecte effecten van omstandigheden via inspanningen. Het indirecte effect via het opleidingsniveau van de moeder speelt hier een grote rol: 22,0 procent (8,2 plus 13,8 procent) van de verklaarde variantie van baankwaliteit wordt hierdoor verklaard. Dit effect speelt in grote mate via de scholing van de arbeidsmarktintreder (tabel 1).

TOT SLOT

Beleidsmakers geven veel aandacht aan gelijke kansen bij het vinden van een baan en aan discriminatie bij de toegang tot de arbeidsmarkt, maar veel minder aan het soort baan dat mensen met verschillende sociaal-economische achtergrond krijgen. De directe invloeden van sociale achtergrond worden vaak sterk benadrukt, terwijl de soms grote indirecte invloed van omstandigheden via inspanningen dikwijls buiten beschouwing wordt gelaten. De analyse toont aan dat de sociaal-culturele achtergrond, gemeten aan de hand van het opleidingsniveau van de moeder, verreweg de belangrijkste omstandigheid is. Dit is in grote mate bepalend voor het opleidingsniveau van de kinderen, wat op zijn beurt een invloed heeft op de kwaliteit van de baan die de kinderen krijgen.

Er is dus een belangrijke rol weggelegd voor onderwijsbeleid en de realisatie van gelijke kansen in het onderwijs. Dit komt in Vlaanderen tot uiting op twee vlakken. Ten eerste in de manier waarop scholen worden gefinancierd: thuisachtergrond speelt een belangrijke rol bij de financiering in het basisonderwijs. Ten tweede is er het decreet gelijke onderwijskansen (GOK-decreet), van kracht sinds 2003, met als doelstelling het realiseren van optimale leer- en ontwikkelingskansen voor alle leerlingen, het vermijden van uitsluiting, segregatie en discriminatie en het bevorderen van sociale mix en cohesie. Het is duidelijk dat deze beleidsmaatregelen vanuit het standpunt van gelijkheid van kansen een stap in de juiste richting zijn. Tegelijk geldt dat een vervroeging van de leerplicht in België tot vóór de leeftijd van 6 jaar kan helpen om de invloed van socio-culturele achtergrond verder te beperken.

LITERATUUR

- Allen, E.A. en D.J. Steffensmeier (1989) Youth, underemployment and property crime: differential effects of job availability and job quality on juvenile and young adult arrest rates. *American Sociological Review*, 54(1), 107–123.
- Baert, S. (2014) Baan onder scholingsniveau is geen springplank. *ESB*, 99(4699-4700), 769–771.
- Bourguignon, F., F.H.G. Ferreira en M. Menéndez (2007) Inequality of opportunity in Brazil. *Review of Income and Wealth*, 53(4), 585–618.
- Clark, A.E. (2005) Your money or your life: changing job quality in OECD countries. *British Journal of Industrial Relations*, 43(3), 377–400.
- Defloor, B. (2013) *Policy evaluation in a non-welfarist framework*. Doctoraatsverhandeling. Gent: Universiteit Gent.
- Defloor, B., L. Van Ootegem en E. Verhofstadt (2015) A good or a bad transition from school to work: who is responsible? *International Journal of Manpower*, te verschijnen.
- Green F. (2006) *Demanding work: the paradox of job quality in the affluent economy*. Princeton: Princeton University Press.
- OESO (2015) *OECD Economic Surveys Belgium February 2015*. Parijs: OECD Economic Surveys.
- Roemer, J.E. (1998) *Equality of opportunity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- SONAR (2004) *Hoe maken Vlaamse jongeren de overgang van school naar werk? Basisrapportering cohorte 1978 (eerste golf)*. Leuven: SONAR.
- Vlaamse Regering (2014) *Omzendbrief. Het werkingsbudget voor het basisonderwijs*. Omzendbrief op www.ond.vlaanderen.be.